

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА ТА НАПРЯМКИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Досліджено сучасні проблеми функціонування соціальної інфраструктури села.

Особлива увага приділена дослідженню специфіки розвитку соціальної інфраструктури в сільських місцевостях Житомирської області. За результатами проведених досліджень розроблені рекомендації щодо можливих шляхів вирішення проблем функціонування соціальної інфраструктури села

Постановка проблеми. Одним із найважливіших напрямів аграрної політики, спрямованої на підвищення життєвого рівня населення, є забезпечення функціонування та розвитку соціальної сфери села. Однак глибока економічна криза негативно позначилася на розвитку соціальної інфраструктури села: катастрофічно скорочується мережа її підприємств і організацій, спостерігається низький рівень забезпеченості населених пунктів її об'єктами соціального призначення, внаслідок чого жителі все дедалі більшої кількості сіл не можуть задовольнити свої найневідкладніші життєві потреби.

Внаслідок тривалого реформування в реальному житті склалася ситуація, коли за створення соціальної інфраструктури практично ніхто не несе відповідальності. Державне регулювання не адекватне існуючій ситуації і не приносить бажаних результатів, а місцеві органи влади та органи місцевого самоврядування не в силі вникнути в хід розв'язання важливих господарських завдань. Реформування соціальної інфраструктури, що відбувається не в повній мірі, стосується питань інноваційної діяльності та управління цими процесами. У регулюванні інноваційної діяльності недостатньо застосовуються економічні методи і ця проблема в соціальній сфері залишається, в основному, предметом теоретичних досліджень.

Враховуючи даний факт 17 жовтня 1990 року був прийнятий Закон України "Про пріоритетність соціального розвитку села і агропромислового комплексу в народному

господарстві України". Проте, життя показало, на превеликий жаль, що пріоритетності соціального розвитку села як такої не відбувалося раніше і не відбувається на сучасному етапі розвитку незалежної української держави. Перш за все, це пов'язано з соціально-економічною ситуацією, яка склалася в Україні внаслідок здійснених аграрних трансформацій щодо форм власності, земельних і майнових відносин.

Важливість даної соціально-економічної проблеми полягає в тому, що в умовах сучасного стану аграрної економіки України наявність ефективно функціонуючої соціальної інфраструктури сільських територій є одним із визначальних факторів не лише соціальної стабільності, але й ефективного господарювання. Відсутність структурних елементів даної інфраструктури в місцях організації сільськогосподарського виробництва є причиною масового відтоку робочої сили з сільської місцевості в місто і, перш за все, найбільш енергійної і продуктивної частини суспільства – молоді.

Метою публікації є дослідження сучасних проблем функціонування соціальної інфраструктури села, специфіки її розвитку в сільських місцевостях Житомирської області, а також розробка рекомендацій щодо можливих шляхів вирішення проблем функціонування соціальної інфраструктури села.

Викладення основного матеріалу дослідження. Соціально-економічний розвиток села є однією з головних проблем української соціологічної та аграрно-економічної науки сьогодення. Це обумовлене

зростаючим значенням людського фактору для сільськогосподарського виробництва країни, що закономірне в умовах науково-технічного прогресу. Хоча в аграрному секторі, де природні явища і процеси тісно переплетені із господарською діяльністю, а виробництво сільськогосподарської продукції носить чітко виражений сезонний характер, роль цього фактору завжди була великою.

В період становлення ринкової економіки в аграрному секторі України виникли значні ускладнення, які були пов'язані саме з переходом галузей народного господарства до функціонування в умовах ринку. Як відомо, економічні негаразди вплинули на переважну частину суспільства і, особливо на сільських жителів, оскільки в результаті здійснених перетворень відбувся істотний спад виробництва сільськогосподарської продукції та занепад аграрних підприємств, які здійснювали соціально-економічне забезпечення розвитку села. Більшість із реформованих господарств не може надати необхідну допомогу сільським працівникам, а саме: забезпечити паливом, транспортувати хворих до медичних закладів і дітей до дитсадків та шкіл, створити належні умови культурно-освітнього характеру та відпочинку, побутові умови тощо. Це, в свою чергу, призвело до різкого погіршення

соціального середовища на селі: закриваються дільничні лікарні, будинки культури клубного типу, бібліотеки, дитсадки та школи. В результаті цього виникла проблема "старіння" сільського населення, обумовлена відтоком молоді робочої сили в місто, оскільки соціально-культурні й побутові умови сільських поселень не відповідають вимогам сьогодення.

На сьогоднішній день можна спостерігати досить складну ситуацію, в соціально-економічному розвитку сільських місцевостей всієї України, і, зокрема Житомирської області. Так, за період 1987-2006 рр. тут помітно скоротилася кількість об'єктів соціально-культурного призначення, введених в експлуатацію (табл. 1). Це, в першу чергу, стосується сільської місцевості регіону, де в останні роки відсутні капітальне будівництво і введення в дію середніх навчальних і дошкільних закладів, лікарень та фельдшерсько-акушерських пунктів. Як бачимо, з наведених даних у 2006 р. взагалі було відсутнє поповнення населених пунктів області об'єктами соціальної інфраструктури, що в решті решт може привести до її повного занепаду на селі. Інформація про наявність закладів соціальної інфраструктури в Житомирській області наведено в таблиці 2.

Таблиця 1. Динаміка введення в експлуатацію об'єктів соціально-культурного призначення в Житомирській області

Показники	Роки							
	1985	1990	1995	2002	2003	2005	2005	2006
Всього по області								
Середні навчальні заклади, учнівських місць	5328	3478	3229	720	696	604	160	-
Дошкільні заклади, місць	1985	2865	290	-	25	-	-	-
Лікарні, ліжок	250	290	75	75	20	6	-	-
Амбулаторно-поліклінічні заклади, відвідувань за зміну	1238	860	378	450	-	300	-	-
У тому числі в сільській місцевості								
Середні навчальні заклади, учнівських місць	2584	3478	1430	670	696	-	160	-
Дошкільні заклади, місць	1090	1735	290	-	25	-	-	-
Лікарні, ліжок	50	50	-	-	-	-	-	-
Амбулаторно-поліклінічні заклади, відвідувань за зміну	1238	360	50	30	-	-	-	-

Сьогодні в області діють 942 бібліотеки, в т.ч. в сільській місцевості 829, дитячих 38, якими обслуговується 54728 читачів.

В обласній універсальній науковій бібліотеці активно проводилась робота в інформаційно-бібліотечному центрі "Вікно в

Америку”, який став культурним центром з вивчення англійської мови, культури і освіти США. Розвивав свою діяльність Інтернет-

центр бібліотек дитячої та універсальної, його послугами скористалося майже 10 тис. читачів.

Таблиця 2. Наявність закладів соціальної інфраструктури в Житомирській області станом на 01.01.2007 р.

Назва закладу	Кількість одиниць	Кількість працюючих
Філармоній	1	135
Театрів	2	219
Кінозалів	30	79
Бібліотек	942	1533
закладів культури клубного типу – усього	1057	1869
З них: – будинків культури	480	1325
– сільських клубів	577	544
– музеїв (включаючи філіали)	31	204
– дитячих музичних шкіл	30	840
– дитячих шкіл мистецтв	5	145
– дитячих художніх шкіл	6	37

Наведені дані дають підставу стверджувати, що умови життя та рівень соціального обслуговування сільського населення не відповідають вимогам сьогодення і значно відстають від забезпечення жителів міста. Якщо в місті практично кожний житель має змогу отримувати послуги соціального спрямування на близькому до оптимального рівні, то в сільській місцевості ситуація в цьому відношенні є значно гіршою.

Так, динаміка забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури сільських населених пунктів та селищ міського типу Житомирщини показує, що за період 1992-2006 рр. кількість селищ міського типу, які мають водопровід, становила 35-38 од., а для сільських населених пунктів вона коливалася в межах 137-156 од.; забезпеченість каналізацією селищ міського типу становила - 30-35 од. і від 43 до 24 од. у сільських населених пунктах, тобто мала скорочення на 44,2 % за досліджуваний період. Щодо постачання зрідженим газом селищ міського типу, то воно залишилося майже без змін, а сільських населених пунктів – збільшилася на 132 од. (або на 8,8%), в тому числі постачання природним газом в селищах міського типу зросло з 14 од. (1992 р.) до 32 од. (2006 р.), тобто в 2,3 рази, а сільських населених пунктів – майже у 10 разів. Але, наведені дані

не свідчать про повний благоустрій населених пунктів Житомирської області, оскільки потреба в них є значно вищою, ніж фактично існуюча на сучасному етапі.

Аналіз наявності дошкільних закладів у сільській місцевості свідчить про значне їх зменшення в період 1985-2006 рр. з 593 до 438 од. До того ж 124 із них не працювали на кінець 2006 року. Причиною цього є руйнівний стан даних об'єктів, можливість належного функціонування або закриття їх взагалі. Дані також показують тенденцію зниження числа дітей в таких закладах, що пов'язане з низькими демографічними показниками народжуваності в сільських поселеннях, наявністю переважної більшості людей похилого віку, “вимиранням”, та “старінням” сіл області, тощо.

Соціальна інфраструктура села, як сукупність структурних елементів сільського населення, покликана забезпечувати населення сіл належними умовами праці й відпочинку, створювати сприятливе, комфортне життєве середовище. В той же час за період ринкових перетворень в Україні в цілому та Житомирщині зокрема маємо скорочення в сільській місцевості магазинів, закладів громадського харчування, дитячих садків і шкіл, будинків культури, лікувальних установ тощо. Багато із функціонуючих складових сільської інфраструктури села

знаходяться в аварійному стані, оскільки в бюджетах населених пунктів відсутні достатні кошти на їх ремонт.

Також необхідно зазначити, що між розвитком соціальної інфраструктури і ефективністю господарювання сільськогосподарських підприємств Житомирської області існує відповідний зв'язок. Так, сільськогосподарські підприємства з низьким і дуже високим рівнем забезпеченості структурними елементами соціальної інфраструктури мають гірші результати господарської діяльності, ніж підприємства з регіональною їх забезпеченістю. Отже, коли присутній надлишок об'єктів соціальної інфраструктури, або їх не вистачає для нормальної життєдіяльності працівників сільського господарства – це призводить до зниження ефективності виробництва.

Таким чином, найбільш високий рівень ефективності господарювання забезпечується за наявності питомої ваги 7,5 – 15,5% фондів соціальної інфраструктури в основних засобах сільськогосподарських підприємств регіону, яка й буде раціональною межею останніх. За такого рівня спрацюватиме механізм опосередкованого впливу соціальної інфраструктури на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки в центрі уваги тут знаходиться людина, з її життєво необхідними запитами щодо умов життя, праці і відпочинку.

На рівень розвитку соціальної сфери у значній мірі впливають умови формування місцевих бюджетів (цей процес головним чином залежить від виробничої діяльності тих галузей економіки, які підпорядковані місцевим радам) та їх використання. Значну частину у формуванні власних доходів місцевих бюджетів Житомирської області відіграють податкові надходження (83,9%) і теперішня доходна частина бюджету формується в основному лише за рахунок прибуткового податку з громадян та місцевих зборів, з яких останні не мають постійної основи.

Слід відзначити, що трансферти в сільській місцевості також займають значну частину у формуванні доходів сільських рад. Так, у 2002 р. сільські ради одержали 13,2 млн. грн. дотацій і субвенцій з районних та міських бюджетів, що становить 45,6% всіх доходів, у 2003 р. – 54,7%, у 2004 р. – 56%, у 2006 р. – 56,2% від загальної суми доходної частини бюджетів сільської місцевості. Загальна сума доходів в сільській місцевості в 2006 р. збільшилася порівняно з 2002 р. на 20,2 млн. грн., або в 1,7 раза. В цілому ж надходження в сільській місцевості на протязі досліджуваного періоду становлять 4,7-6,8% доходної частини місцевих бюджетів області (разом з трансфертами), що, звичайно, є дуже низьким показником.

Частка фінансування освіти в сільській місцевості Житомирської області на протязі 2002-2006 рр. складає 15-16 % від загальної кількості видатків; видатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я в сільській місцевості в розрахунку на одну особу становили у 2002 р. – 4,7 грн., а у 2006 р. – 5,9 грн. на рік. Щодо фінансування фізкультури і спорту в сільській місцевості, то воно відбувалося лише в частині підтримки в належному стані спортивних споруд, а інші статті витрат залишалися без уваги місцевих органів влади. В частині видатків територіального бюджету на житлове господарство сільської місцевості, то майже всі кошти по цій статті витрат направлялися на ремонт житлового фонду, і лише починаючи з 2002 р. місцевими бюджетами виділялися кошти на утримання об'єктів соціальної сфери, що передаються до комунальної власності в сумі 5 тис. грн., а в 2006 р. ця сума збільшилась до 516,6 тис. грн.

Проведені нами дослідження дають цілковиту підставу стверджувати, що розвиток і ефективне функціонування соціальної інфраструктури сільських поселень має забезпечуватись спільними зусиллями держави, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та населення, з чітко визначеними функціями учасників даного процесу.

Враховуючи складну економічну ситуацію сільськогосподарських підприємств, керівництвом держави (Указ Президента України від 3 грудня 1999 року № 1529/99 та Постанови уряду від 19 лютого 1996 року № 222 і 5 вересня 1996 року № 1060) була ініційована передача об'єктів соціальної інфраструктури аграрних виробників в комунальну власність територіальних громад. Вона стосується всіх об'єктів соціально-культурної сфери згідно законодавчих та нормативних актів. Об'єкти сільської місцевості Житомирщини, які підлягають передачі, функціонують не на належному рівні, або взагалі зруйновані. Тому цей процес затримується, оскільки сільські ради не хочуть приймати на свій баланс зруйновану соціальну інфраструктуру і її об'єкти в такому випадку знову залишаються на утриманні сільськогосподарських підприємств.

Для покращення стану розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості Житомирської області можна запропонувати наступні альтернативні джерела фінансування:

- асигнування з Державного і місцевих бюджетів;
- спонсорство;
- власні кошти сільськогосподарських підприємств, агропромислових об'єднань, агрофірм, міжгосподарських та інших інтегрованих формувань;
- довгострокові кредити банків;
- кошти інвесторів (юридичних і фізичних осіб);
- доходи від експлуатації функціонуючої соціальної інфраструктури.

Розв'язання даної проблеми передбачає прийняття та впровадження цільових державних, комплексних, регіональних програм соціально-економічного розвитку сільських територій та річних планів і відповідних бюджетів соціального розвитку сільських громад. Окрім бюджетів, сільським територіальним громадам має бути надано право встановлення місцевих (комунальних) податків, а також формування позабюджетних фондів для акумулювання коштів за іншими

зобов'язаннями розміщених на території підприємницьких структур, спонсорських внесків, відрахувань від прибутків комунальних підприємств тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Головним у вирішенні проблеми соціального обслуговування населення сільських місцевостей Житомирської області є формування оптимальної територіальної мережі об'єктів соціальної інфраструктури, яка б надавала можливість загальної доступності щоденно необхідних соціальних послуг населенню.

Суб'єктам господарювання на селі, які мають на своєму балансі об'єкти соціальної інфраструктури, необхідно надавати пільги щодо оподаткування. Це, на погляд автора, ефективніший метод фінансування з боку держави, ніж, наприклад, бюджетне відшкодування відповідних витрат суб'єктів господарювання, оскільки ці кошти повертаються, як правило, наступного року, що в умовах інфляції не відповідає затracеним коштам. До того ж таке відшкодування здійснюється частково не реальними коштами, а у формі взаємозаліків, що також негативно впливає на господарську діяльність підприємств.

Поряд з традиційними, перспективними є запровадження нових форм організації сфери послуг на селі Житомирщини, а саме – сільського зеленого туризму, які вигідні як для користувачів, так і для виробників цих послуг. Це сприятиме збільшенню податкових надходжень в бюджет за рахунок місцевих податків і зборів, здешевленню послуг і підвищенню їх якості, забезпечить зайнятість сільських жителів, а також дозволить ефективно і за цільовим призначенням використовувати землі природоохоронного, рекреаційного та історико-культурного призначення і разом з тим підтримувати їх в належному стані без значних дотацій з боку держави. Доцільним є розвиток малих підприємств, предметно зорієнтованих форм відпочинку, тому в Житомирській області перспективу має сімейне підприємство в умовах рекреаційної зони, засноване на власності і праці членів однієї сім'ї, оскільки в цьому випадку мають місце як підприємницька діяльність, так і ведення особистого підсобного господарства.

Одним із шляхів розбудови соціальної інфраструктури села є створення регіонального фонду розвитку соціальної інфраструктури села на базі сільської ради. Метою фонду є акумуляція коштів юридичних та фізичних осіб, державного та місцевого бюджетів для наступного їх перерозподілу на різні види соціальних витрат (фінансування соціальної інфраструктури, благоустрій населених пунктів, вулиць). Основними функціями є вивчення стану розвитку об'єктів соціальної інфраструктури села, взаємодія з державними органами управління з питань організації та фінансової діяльності, взаємодія з підприємствами всіх форм власності з питань розвитку та утримання об'єктів соціальної інфраструктури, а також аналіз їх діяльності, контроль за дотриманням законодавства, надання інформаційних та консультаційних послуг, рекламна діяльність.

Подальше та більш повне фінансове забезпечення функціонування об'єктів соціальної інфраструктури в сільській місцевості Житомирської області створюватиме кращі умови життя для селян, впливатиме на розвиток нових форм господарювання у галузях соціальної сфери, сприятиме активному розвитку малого підприємництва, створення додаткових робочих місць, збільшенню асортименту та якості послуг.

Галузевий підхід до управління соціальною сферою потребує розробки механізму функціонування сільської соціальної інфраструктури, у якому чільне місце має належати місцевим органам влади та органам місцевого самоврядування, це стосується і забезпечення пріоритетності села як територіального сектора суспільства, і створення жителям різних поселень соціально рівних можливостей задовольнити свої найнеобхідніші життєві потреби.

Список використаної літератури:

1. *Круковський А. М.* Розвиток соціальної інфраструктури села в умовах аграрних трансформацій: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Миколаївський держ. аграрний ун-т. – Миколаїв, 2006. – 19 с.

2. *Кучеренко В.Р., Громлюк В.В.* Регіональна економіка: соціальна інфраструктура села. – О.: Астропринт, 2004. – 144 с.

3. *Лавренюк Є.С.* Організаційно-економічні фактори регулювання розвитком соціальної інфраструктури села (на матеріалах Закарпатської області): Дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2005. – 176 арк.

4. *Орлатий М.К., Прокопа І.В.* Соціальна інфраструктура села / Українська академія держ. управління при Президенті України ; Український НДІ продуктивності агропромислового комплексу. – К.: УАДУ, 2003. – 81с.

5. *Прокопа І.В.* Соціальна інфраструктура села: формування нового механізму розвитку / НАН України; Інститут економіки. – К., 1996. – 172 с.

6. *Протока І.В., Шепотько Л.О.* Механізм державної підтримки розвитку соціальної інфраструктури села: Проекти нормативних матеріалів / НАН України ; Інститут економіки / Людмила Олександрівна Шепотько (відп.ред.). – К., 1999. – 39 с.

7. *Шуст О.А.* Принципи та методи просторової організації соціальної інфраструктури села в умовах економічних трансформацій: Дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / НАН України; Інститут регіональних досліджень. – Л., 2004. – 204 арк.

8. Матеріали офіційного веб-сайту Головного управління статистики у Житомирській області – www.stat.ic.zt.ua.

9. Матеріали офіційного веб-сайту Житомирської обласної державної адміністрації – www.zhitomir-region.gov.ua.

РУДНИЦЬКИЙ Леонід Володимирович – аспірант кафедри фундаментальних економічних дисциплін Державної академії статистики, обліку та аудиту

Наукові інтереси:

– ефективність використання трудових ресурсів в сільській місцевості